

Jaugien IWANOU

(Mińsk)

АБ АДНОЙ СЕМАНТЫЧНАЙ РАЗНАВІДНАСЦІ АФАРЫЗМАЎ (АФАРЫСТЫЧНЫЯ ВЫКАЗВАННІ – ЗАКОНЫ) У ЎСХОДНЕСЛАВЯНСКІХ МОВАХ

Па свайму зместу афарызмы з'яўляюцца выказваннямі (у тым ліку і моўнымі клішэ), у якіх тыя ці іншыя сувязі паміж прадметамі, з'явамі, працэсамі і г.д. аб'ектыўнай рэчаіснасці і/або пэўныя ўласцівасці апошніх адлюстроўваюцца ў абагульненай форме. Паколькі ў афарызмах пазамоўная рэчаіснасць менавіта абагульняецца, таму ў іх паведамляецца не аб яе асобных, канкрэтных рэаліях, а аб іх як аб цэлых класах адпаведных аб'ектаў. А гэта значыць, што і пэўныя ўласцівасці апошніх, і сувязі паміж імі, аб якіх згадваецца ў афарыстычных выказваннях, маюць таксама яскрава агульны характар, што, у сваю чаргу, прадугледжвае іх абавязковасць для ўсіх без выключэння асобных, канкрэтных прадметаў, з'яў, працэсаў рэчаіснасці як складальных элементаў адпаведнага класа адпаведных аб'ектаў – інакш кажучы, “заканамернасць” гэтых уласцівасцей і сувязей як фактаў рэальнага або выдуманнага свету. Таму ў афарызмах адлюстроўваюцца менавіта і толькі заканамернасці сувязей паміж не адзінкавымі рэаліямі і/або іх уласцівасці, якія існуюць аб'ектыўна або толькі ў межах адной з магчымых (resp. выдуманых) рэчаіснасцей.

Заканамернасці існавання прадметаў, з'яў, працэсаў рэчаіснасці і заканамернасці сувязей паміж імі, што адлюстроўваюцца ў афарыстычных выказваннях, натуральна складаюць вельмі неаднародную сукупнасць. Яны, напрыклад, неаднолькавыя па сферы свайго дзеяння – параўн. бел. *снег на куццю – грыбы на лета* (прымаўка, якая паходзіць з адпаведнай народнай прыкметы) і *Крыкі спрэчкі не развяжуць*

(*Я. Колас*), па умовах і формах свайго праяўлення – параўн. рус. *чужая душа – потемки* (прымаўка) і *твори, выдумывай, пробуй* (*В. Маяковский*), па ступені неабходнасці свайго існавання – параўн. бел. *пугай абуха не пераб'еш* (прыказка) і *Гордасць таксама, мабыць, жаночае характэро* (*Я. Скрыган*), па сваёй адпаведнасці рэальнаму парадку рэчаў у свеце – параўн. рус. *хоть яловая, а телись* (прыказка) і *лошади едят овес и сено* (*А. Чехов*) і г.д. У залежнасці ад гэтага можна вылучыць больш-менш аднародныя групы афарыстычных выказванняў, у якіх адлюстраваныя заканамернасці рэчаіснасці пэўных тыпаў – афарызмы адпаведных семантычных тыпаў¹.

Усе заканамернасці, якія адлюстроўваюцца ў афарыстычных выказваннях, змястоўна не супярэчлівых рэчаіснасці, можна падзяліць з пункта гледжання істотнасці vs. неістотнасці, неабходнасці vs. выпадковасці і рэгулярнасці vs. нерэгулярнасці свайго праяўлення як аб'ектыўнай рэальнасці быцця адпаведна на тыя, што маюць сілу закону, і на тыя, што яе не маюць. Пад “законамі” трэба разумець толькі заканамернасці, што адлюстроўваюць істотныя, неабходныя і рэгулярныя сувязі паміж з'явамі аб'ектыўнай рэчаіснасці і адпаведныя характарыстыкі гэтых з'яў, і якія існуюць незалежна ад волі і свядомасці чалавека². Паняцці “закон” і “заканамернасць” нярэдка атаясамліваюць, але паміж імі існуе адна істотная розніца – заканамернасцям не ўласціва ўнутраная абавязковасць іх праяўлення, усе яны маюць пэўнае выключэнне з правілаў³.

Афарыстычныя выказванні, у якіх змяшчаюцца законы, адрозніваюцца ад іншых па сваёй семантыцы афарыстычных выказванняў (*resp.* не законаў) перш за ўсё паводле праўдзівасці паведамлення ў яго цэласных адносінах да рэчаіснасці. Метадалагічна гэта адпавядае т.зв. “функцыянальнаму падыходу”⁴ да апісання семантыкі выказвання як

¹ Гл.: Іваню Я. Семантыческие типы языковых афоризмов (на материале восточнославянских языков) // *Literatury i języki słowian wschodnich: stan obecny i tendencje rozwojowe: Materiały międzynarodowej konferencji naukowej* (Opole, 24-26 września 1996). Т. I–II. Opole, 1997. Т. II. С. 111–114.

² Параўн.: Рузавин Г.И. Закон // *Философский энциклопедический словарь*. Москва, 1989. С. 194–195.

³ Параўн.: Гаврин С.Г. Афористическая фразеология как лингвистическая категория // *Ученые записки Пермского гос. пед. ин-та*. Т. 87. Вопросы теории и методики русского языка. Пермь, 1971. С. 7.

⁴ Гл.: Гак В.Г. Высказывание // *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва, 1990. С. 90.

адзінкі маўленчых зносін, паводле якога, у прыватнасці, мяркуецца, што “калі тэрміны традыцыйнай логікі “суджэнне” або “сказ” робяць упор на ўнутраную структуру паведамлення (сувязь паміж суб’ектам і прэдыкатам), то выказванне паказвае адносіны паведамлення да рэчаіснасці ў плане яго праўдзіваснага [істинностного – Я.І.] значэння (праўдзівасць, непраўдзівасць, неабходнасць, магчымасць і г.д.). Менавіта гэты аспект (суадносіны з рэчаіснасцю) складае... ядро лінгвістычнага паняцця выказвання” наогул⁵. У гэтым сэнсе афарызмам – законам уласціва толькі праўдзівасць або толькі непраўдзівасць іх значэння, тады як усе іншыя афарыстычныя выказванні (не законы) характарызуюць т.зв. “прамежная” (альбо “імавернасная”) праўдзіваснасць іх значэнняў, г.зн. мноства значэнняў іх праўдзіваснасці змяшчае больш чым два элемента – акрамя ўласна “праўдзіва” і “непраўдзіва” яшчэ і, напрыклад, “няпэўна”, “бяссэнсоўна” і г.д. Непраўдзівымі выказваннямі (у тым ліку і афарыстычнымі), якія адлюстроўваюць законы, трэба лічыць тыя, што змястоўна прынцыпова не адпавядаюць рэчаіснасці безадносна іх магчымай праўдападобнасці (гэсп. ступені праўдзівасці і, адпаведна, непраўдзівасці).

Фармальным паказчыкам размежавання афарыстычных выказванняў па іх семантыцы на “законы” і “не законы” з’яўляецца немагчымасць кантрарных перафразаванняў першых без страты імі значэння праўдзівасці⁶. Параўн.

- бел. (1) а) *назад не прыйдзе хваля тая, што з быстрой рэчкай уплывае*
(Я. Колас)
- б) *Назад прыйдзе хваля тая, што з быстрой рэчкай уплывае* (!?)
- рус. (2) а) *Все тела притягиваются друг к другу с силой, обратно пропорциональной квадрату расстояния между ними* (закон сусветнага прыцягнення)
- б) *Все тела не притягиваются друг к другу с силой, обратно пропорциональной квадрату расстояния между ними* (!?)

⁵ Гак В.Г. Высказывание и ситуация // Проблемы структурной лингвистики. 1972. Москва, 1973. С. 349.

⁶ Параўн.: Шмарина В.И. Универсальное высказывание и лингвистические средства его выражения: (На материале английского языка): Автореф. дис. ...канд. филол. наук. Москва, 1975. С. 5–6.

Усе афарыстычныя выказванні, якія не адлюстроўваюць тых ці іншых законаў, падпадаюць кантрарным перафразаванням з захаваннем першапачатковага значэння іх праўдзівасці. Параўн.

- бел. (3) а) *У кожным чалавеку льга знайсці частачку душы паэта*
(К. Чорны)
б) *Не ў кожным чалавеку льга знайсці частачку душы паэта*
- рус. (4) а) *даром ничего не дается* (прымаўка)
б) *Даром все дается*
- (5) а) *в споре рождается истина* (прымаўка)
б) *В споре не рождается истина*

Па ступені тэарэтызаванасці вызначэння істотных, неабходных і рэгулярных сувязей паміж з'явамі аб'ектыўнай рэчаіснасці і глыбіні іх вытлумачэння трэба адрозніваць законы навукова-тэарэтычныя і звычайна-бытавыя.

Законы навукі з'яўляюцца прадуктам і састаўным элементам пэўнай навуковай тэорыі і адпаведна свайму эпістэмалагічнаму статусу (resp. законы ўніверсальныя, агульныя і спецыфічныя, статыстычныя і дынамічныя і г.д.) прызначаны вычарпальна тлумачыць сутнасць існавання пэўных фактаў рэчаіснасці і пэўных сувязей паміж імі, а таксама прадказваць іх неабходнасць з пункта гледжання пэўнай сістэмы поглядаў на свет. Напр.

- бел. (6) *У прыродзе адбываецца натуральны адбор асобін, найбольш прыстасаваных да пэўных умоў жыцця* (закон натуральнага адбору)
- рус. (7) *Свойства химических элементов, а потому и свойства образуемых ими простых и сложных тел, стоят в периодической зависимости от их атомного веса* (перыядычны закон Мендзялеева)

Афарызмам – навукова-тэарэтычным законам, як правіла, не ўласціва вобразнасць, іх лексічны састаў вылучаецца сваёй тэрміналагічнасцю, натуральнай сферай іх функцыянавання з'яўляюцца навуковыя тэксты. Аднак нярэдка тыя ці іншыя афарыстычныя выказванні, у якіх адлюстроўваюцца навукова-тэарэтычныя законы (звычайна ўніверсальныя або тыя, што тлумачаць сацыяльна-гістарычную прыроду ці дзейнасць чалавека), становяцца шырокавядомымі і цытуюцца ў тэкстах самай

рознай функцыянальна-стылістычнай прыналежнасці або нават набываюць агульнаўжывальнасць і пераходзяць у разрад крылатых слоў.

Крылатым у беларускай мове, напрыклад, з'яўляецца перафразаванне фармулёўкі аднаго з асноўных законаў матэрыялістычнай дыялектыкі аб пераходзе колькасных змяненняў у якасныя. Параўн.

бел. (8) а) *Змяненне якасных уласцівасцей аб'екта адбываецца тады, калі назапашэнне аднаведных колькасных змяненняў дасягае пэўнай мяжы*

б) *колькасць пераўтвараецца ў якасць*

У рускай мове крылатым з'яўляецца адно з зыходніх палажэнняў законаў гістарычнага матэрыялізму – перафразаванне вядомай фармулёўкі К. Маркса. Параўн.

рус. (9) а) *Не сознание людей определяет их бытие, а, наоборот, их общественное бытие определяет их сознание*

б) *бытие определяет сознание*⁷

Здольнасць да тлумачэння ў абагульненым выглядзе з'яў рэчаіснасці і прадказання іх узнікнення ці наяўнасці (там, дзе яны павінны неабходна ўзнікнуць або быць незалежна ад таго, ці магчыма гэта ў дадзены момант пацвердзіць на практыцы) уласціва не толькі навуковай, але і звычайнай, альбо т.зв. “данавуковай”, свядомасці. Аднак, калі змест навуковых абагульнення рэчаіснасці выходзіць за межы таго, што непасрэдна назіраецца (г.зн. навуковыя законы па сваёй эпістэмалагічнай прыродзе “ампліатыўныя”⁸), то данавуковыя законы (вызначым іх як “звычайна-бытавыя”) абагульняюць толькі эмпірычны вопыт і змястоўна не актуалізуюцца па-за перцепцыяй. Напр.

бел. (10) *Змяненне аб'ёму дадзенай масы газу пры нязменным ціску з'яўляецца прама прапарцыянальным змяненню яго тэмпературы (закон Гэй-Люсака аб цеплавым расшырэнні газаў, які быў вызначаны доследным шляхам у 1802 г.)*

(11) *Чым больш аўчыну мнуць, тым яна лепшая* (прыказка)

рус. (12) *Тело, не подвергающееся никаким воздействиям, будет двигаться прямолинейно с постоянной скоростью или будет оставаться*

⁷ Гл.: Ашукин Н.С., Ашукина М.Г. Крылатые слова: Литературные цитаты; Образные выражения. 4-е изд., доп. Москва, 1987. С.410.

⁸ Гл.: Рябцева Н.К. Интеррогативность научного языка // Логический анализ языка. Проблемы интенциональных и прагматических контекстов. Москва, 1989. С. 247.

неподвижным (закон інерцыі, які быў вызначаны І.Н'ютанам на падставе шматлікіх доследаў)

- (13) *Чем больше компоненты фразеологизма теряют собственно словесные свойства, тем целостнее значение фразеологизма, и наоборот* (закон фразеалагічнай семантыкі)
- (14) *прежде смерти не умрешь* (прымаўка)
- (15) *Зимой в Северном полушарии Земли холоднее, чем летом*

Звычайна-бытавыя законы, якія з'яўляюцца зыходным пунктам навуковага аналізу рэчаіснасці, традыцыйна вызначаюцца як “эмпірычныя” (альбо “фенаменалагічныя”) законы⁹. Афарыстычныя выказванні – эмпірычныя законы адрозніваюцца ад афарызмаў, у якіх адлюстроўваюцца ўсе іншыя звычайна-бытавыя законы, паводле сваёй прэсупазіцыі ў кантэксце навуковага або звычайнага ўжывання.

Звернемся, напрыклад, да сэнсу адной добра вядомай ўсім яшчэ са школьнай лаўкі фразы.

Бел. (16) *Паралельныя прамыя ніколі не перасякаюцца*

У звычайным маўленні сэнс гэтага выказвання (эпістэمالагічную актуальнасць зместу якога ў межах перцептыўнага вопыту цяжка пераацаніць) можна вызначыць так – ‘усякія дзве лініі, якія знаходзяцца на адной і той жа адлегласці адна ад адной па ўсёй сваёй працягласці, колькі б яе не было, ніколі не будуць мець нават хаця б аднаго агульнага пункта’. У мове навукі тое ж самае выказванне набывае дадатковы сэнс – ‘усякія дзве паралельныя лініі не перасякаюцца на плоскасці толькі з пункта гледжання геаметрыі Эўкліда’. А гэта азначае, што у гэтым выпадку ў прэсупазіцыю дадзенага выказвання абавязкова ўваходзяць пэўныя тэарэтычныя ўяўленні аб рэчаіснасці (напрыклад, яно будзе ўспрымацца як семантычна анамальнае або недарэчнае ў кантэксце тлумачэння рэчаіснасці з пункта гледжання геаметрыі Лабачэўскага).

Можна меркаваць, што і прэсупазіцыі афарыстычных выказванняў – эмпірычных законаў (як, зразумела, і законаў навукова-тэарэтычных) увогуле не могуць быць аналагічныя ў звычайным і навуковым маўленні. Гэта, дарэчы, вельмі тонка заўважыў В.Дарашэўскі, калі пры вызначэнні эпістэمالагічнай базы номалагічнага апарату мовазнаўства

⁹ Гл.: Рузавин Г.И. Закон. С. 194.

зварнуўся да высвятлення спецыфікі семантычнай структуры фармулёвак законаў рэчаіснасці наогул: "...мы павінны адмовіцца ад інтэрпрэтацыі, якая атаясамлівала б прычыну пэўных паводзін фізічных цел з семантычным зместам пэўных слоў... хаця ў гутарковай мове мы менавіта так гэта і фармулюем: целы падаюць таму (па той прычыне), што існуе закон прыцягнення"¹⁰. Параўн. наступны яскравы прыклад нейтралізацыі тэрэтычных уяўленняў аб рэчаіснасці ў кантэксце звычайнага ўжывання.

Бел. (17) *Паралельныя не сыходзяцца... Паралельныя сыходзяцца... І ў геаметрыі звадка (М.Коўзкі)*

Вельмі часта тыя ці іншыя тэрэтычныя ўяўленні аб рэчаіснасці ўвогуле не адпавядаюць звычайнай карціне свету, і таму ў межах апошняй змест пэўных афарыстычных выказванняў – законаў успрымаецца як парадаксальны або нават абсурдны (супярэчны рацыянальнаму асэнсаванню рэчаіснасці наогул). Напр.

бел. (18) *Зямля – шар і круціцца... Паралельныя могуць сыходзіцца... Час недзе сціскаецца... Колькі эпох пачалося з вар'яцкіх ідэй! (М. Коўзкі)*

Афарыстычным выказванням, у якіх змяшчаюцца звычайнабытавыя законы, можа быць уласцівы вобразна-пераносны сэнс (нават і эмпірычным законам, якія шырока выкарыстоўваюцца ў адпаведнай галіне навуковых ведаў), сфера іх ужывання функцыянальна-стылістычна амаль неабмежаваная, яны прадстаўленыя і ў правербіальным саставе мовы.

Напрыклад, вобразна-пераноснае перафразаванне адной з шырока вядомых тэрэм Піфагора занатавалася ў рускай мове ў форме прыказкі. Параўн.

рус. (19) *Квадрат гіпатэнузы раўназначны суме квадратаў катэтаў*

(20) *пифагоровы штаны во все стороны равны*¹¹

¹⁰ Дорошевский В. Элементы лексикологии и семиотики. Москва, 1973. С. 121.

¹¹ Гл.: Белянин В.П., Бутенко И.А. Живая речь: Словарь разговорных выражений. Москва, 1994. С. 122.

Архімеда закон аб статыцы вадкасцей і газаў таксама набыў у рускай мове свой гутарковы аналаг. Параўн.

- рус. (21) *На каждая целая, апушчаная ў вадкасць або газ, уздзеінічае з боку гэтай вадкасці (газу) падтрымліваючая сіла, раўназначная вазе выціснутай цэлаю вадкасці (газу), скіраваная ўверх і прыкладзеная да цэнтра цяжару выціснутага аб'ёму*
- (22) *тело, впернутое в воду, прет оттуда на свободу силой вытертой воды, его впернувшей туда*¹²

Параўн. таксама прыказкі і іх прататыпы.

- бел. (23) *пугай абуха не пераб'еш*
- рус. (24) *двум смертям не бывает, а одной не миновать*

Гл. таксама прыклады (11), (14).

Да афарызмаў – звычайна-бытавых законаў адносяцца і народныя прыкметы, у якіх у абагульненнай форме адлюстроўваюцца аб'ектыўныя заканамернасці ўзаемасувязей з'яў жывой і/або нежывой прыроды. вызначаныя на падставе многавяковых назіранняў народа за навакольным светам і дакладна правераныя адпаведным вопытам, і таму ў адрозненне ад заканамернасцей суб'ектыўнага характару, адлюстраваных у народных павер'ях і прымхах, з'яўляюцца прагнознымі (зразумела, у межах пэўнага геаграфічнага рэгіёну). Напр.

- бел. (25) *Маланка часцей б'е ў дуб, елку, сасну, радзей – у бярозу, міль не крапае талолі, вяза, арэшніка*¹³
- (26) *Пчолы ў сонечны дзень ляцяць у вулей – будзе навальніца*¹⁴
- рус. (27) *Высокая и крутая радуга к ведру, пологая и низкая – к несчастью*¹⁵

Сферай дзеяння звычайна-бытавых законаў з'яўляецца не толькі цалкам ўвесь той свет (у тым ліку фізічная і духоўная прырода чалавека як аднаго з яго матэрыяльных аб'ектаў), што падпадае перцэпцыі. але

¹² Тамсама. С. 153.

¹³ Гл.: Анічэнка У.В., Малюк А.К. Народныя прыкметы. Мінск. 1992. С. 25.

¹⁴ Параўн.: Тамсама. С. 27.

¹⁵ Гл.: Даль В.И. Пословицы русского народа. В 2-х т. Москва. 1984. Т. 2. С. 337.

і галіна непасрэднага ўспрымання чалавекам самога сябе як асобы і як індывіда ў пэўным асяроддзі, сваіх дзеянняў, а таксама сваіх адносін з навакольным светам і свайго месца ў ім. Напр.

бел. (28) *хто спіць, той не гршыць* (прымаўка)

(29) *Без атак і абароны няма сапраўднае вайны* (Я. Колас)

рус. (30) *сегодня бог, а завтра прах* (Г. Державин)

(31) *мечтам и годам нет возврата* (А. Пушкин)

Такое ўспрыманне непасрэдна звязана з памкненнямі, мэтамі і воляй людзей, але можа мець і аб'ектыўны характар. У гэтым выпадку паўстае праблема дакладнага вызначэння апошняга і размежавання на гэтай падставе ўласна звычайна-бытавых законаў і адпаведных заканамернасцей, што ўвогуле не маюць сілы закону. Пры гэтым не заўжды дастаткова толькі фармальнага паказчыка дыферэнцыяцыі афарыстычных выказванняў па іх семантыцы на законы і не законы – адпаведна немагчымасці або магчымасці іх кантрарных перафразаванняў без страты праўдзівасці свайго значэння. І ў тым, і ў другім выпадку нярэдка немагчыма дакладна вызначыць аб'ектыўны характар абагульнення рэчаіснасці, якое ўзнікла паводле здаровага сэнсу і ў яго межах не можа быць крытычна асэнсаванае (эпістэمالагічнай асновай здаровага сэнсу з'яўляецца т. зв. найўны рэалізм, які, у сваю чаргу, засноўваецца на ўпэўненасці, што жыццёвы вольт вычарпальна адлюстроўвае аб'ектыўную рэчаіснасць¹⁶.

Асноўным крытэрыям размежавання тут выступае адпаведна несупярэчлівасць/супярэчлівасць праяўлення тых ці іншых заканамернасцей названага тыпу перцептыўнаму вопыту. Фармальна гэта выяўляецца адпаведна ў немагчымасці/магчымасці дакладнага вызначэння праўдзівасці значэння таго ці іншага афарыстычнага выказвання, у якім адлюстроўваецца пэўная звычайна-бытавая заканамернасць, паза кантэкстам тыповай сітуацыі яго ўжывання (г.зн. не аналізуючы ўсіх магчымых умоў яе праяўлення). Напрыклад, кантрарнае перафразаванне наступнай прымаўкі можа быць праўдзівым. Параўн.

рус. (32) а) *испыток не убыток* (найбольш распаўсюджаным у рускай мове сінонімам-дублетам гэтай прымаўкі са значэннем 'паспрабаваць зрабіць можна ўсё, што заўгодна, бо сама па сабе спроба яшчэ

¹⁶ Параўн.: *Философский энциклопедический словарь*. Москва, 1989. С. 385.

не азначае, што яе вынікі ў выпадку няўдачы абавязкова будуць непапраўныя' з'яўляецца прымаўка *попытка не пытка*¹⁷, якой у беларускай мове адпавядае *спроба не хвароба*¹⁸

б) *Испыток – убыток*

Гэта пацвярджаецца ў адным з магчымых сітуацыйных кантэкстаў яе ўжывання. Параўн.

- (33) *Некоторые мужики, которым рыбак говорил о своем намерении пожить в смерти и вернуться, отговаривали его, а другие соглашались с ним: "Что ж, испыток не убыток, Митрий Иванович. Пробуй, потом нам расскажешь". Дмитрий Иванович попробовал: его вытащили из озера через трое суток и похоронили у ограды на сельском погосте (А.Платонов, Чевенгур)*

Законы навукі, якія адлюстроўваюць агульныя, інварыянтныя сувязі паміж не адзінкавымі аб'ектамі рэчаіснасці, наогул фармулююцца ў выглядзе толькі афарыстычных па сваёй семантычнай структуры выказванняў. Трэба адзначыць, што выказанае палажэнне, нягледзячы на ўсю сваю відавочнасць, звычайна ніяк не эксплікуецца (або нават не разглядаецца наогул) пры вывучэнні як асаблівасцей мовы навукі (ці навуковага мыслення ўвогуле), так і структурна-змястоўных і функцыянальных уласцівасцей афарыстычных выказванняў. Прычына гэтага, можна меркаваць, больш уласна тэрміналагічнага, чым эпістэمالогічнага характару – у лінгвістычнай літаратуры амаль не сустракаецца ўжыванне тэрмінаў “афарызм”, “афарыстычны” у дачыненні да адпаведных феноменаў мовы навукі, хаця аналіз апошніх (у прыватнасці, і моўных сродкаў фармулявання законаў рэчаіснасці) даволі часта прыцягвае ўвагу лінгвістаў, у тым ліку і з агульналінгвістычнага пункта гледжання.

Да высвятлення зместу паняцця “закон”, напрыклад, звяртаецца пры вызначэнні “той галіны рэчаіснасці”, дзе “лінгвістыцы трэба шукаць свае законы”, В.Дарашэўскі ў працы “Elementy leksykologii i semiotyki” (1970)¹⁹. Варта згадаць у гэтай сувязі яго інтэрпрэтацыю ўзаемасувязі

¹⁷ Гл.: Жуков В.П. Словарь русских пословиц и поговорок: Около 1200 пословиц и поговорок. 4-е изд., испр. и доп. Москва. 1991. С. 261–262.

¹⁸ Гл.: Шкраба І.[Р.], Шкраба Р.[В.] Крынічнае слова: Беларускія прыказкі і прымаўкі. Мінск, 1987. С. 218.

¹⁹ Дорошевский В. Элементы лексикологии и семиотики. С. 120–122.

саміх законаў з падпарадкаванымі ім фактамі рэчаіснасці праз спробу апісання ў тэрмінах семантыкі спецыфікі змястоўнай структуры іх фармулёвак. “Калі мы кажам, што целы падаюць таму, што існуе закон прыцягнення [гл. прыклад (...) – Я.І.], то мы ставім у прычынную сувязь падзенне цел і існаванне закону прыцягнення. Мы маем права спытаць сябе, што азначае сказ, у змесце якога мы бачым прычыну падзення цел, г.зн. сказ “існуе закон прыцягнення”. Пасля неабходных разваг мы павінны адмовіцца ад інтэрпрэтацыі, якая атаясамлівала б прычыну пэўных паводзін фізічных цел з семантычным зместам пэўных слоў, тым, што мы далучылі нейкі выказнік да нейкага дзейніка, хця ў гутарковай мове мы менавіта так гэта і фармулюем: целы падаюць таму (па той прычыне), што існуе закон прыцягнення. На самой справе прычына ў гэтым выпадку раўназначная з усеагульнасцю з’явы, якраз таксама ж, як у выпадку закону інерцыі, сфармуляванага Н’ютанам у словах: *omne corpus persverare in statu suo movendi vel quiescendi* – кожнае цела імкнецца працягваць свой стан руху або спакою [параўн. прыклад (2) – Я.І.]. Закон заключаецца ў тым, што *omne corpus...* – кожнае цела можа быць дэсігнатам дзейніка, да якога ў наступнай за ім частцы сказа адносіцца выказнік. Паняцце закону заўжды валодае патэнцыяльна прасторавым зместам. Гэта і складае, у прыватнасці, прычыну таго, што змест сказа, дзе паведамляецца аб існаванні закону прыцягнення, не можа атаясамлівацца з прычынай падзення цел: змест сказа – гэта нечая думка, г.зн. думка, лакалізаваная ў чымсьці мазгу, якая тым самым не можа выклікаць падзенне цела, пазбаўленага пункта апоры”²⁰.

Сімптаматычным тут з’яўляецца той факт, што В.Дарашэўскі, не меўшы хутчэй за ўсё нават і думкі аб моўных уласцівасцях афарызма, тым не менш, калі сутыкнуўся з неабходнасцю апісаць адну з яго змястоўна-структурных разнавіднасцей, не заўважыў, як на прыкладзе семантыкі “законаў” сфармуляваў, па-сутнасці, шэраг асноўных дыферэнцыяльных прыкмет афарыстычных фраз наогул: адсутнасць канкрэтызаванасці, факталагічнасці паведамлення (параўн. “патэнцыяльна прасторавы змест” ды на г.п.), адцягненасць самога сужэння (параўн. “змест сказа – гэта... думка”), атэмпаральнае сінтаксічнае значэнне сказа (параўн. “усеагульнасць з’явы” і на г.п.), нерэфэрэнтнасць іменнай часткі выказвання (параўн. *кожнае цела – можа быць дэсігнатам дзейніка*) і г.д.

²⁰ Тамсама. С. 121.

Згадаць (а можа і толькі эксплікаваць) само паняцце афарызма (і/або афарыстычнасці) такому дасціпнаму лінгвісту, як В. Дарашэўскі, не дазволіла ў гэтым выпадку (і не толькі яму аднаму) вельмі распаўсюджанае (у тым ліку і ў лінгвістыцы) з лёгкай рукі літаратуразнаўцаў меркаванне аб тым, што змест афарызма з'яўляецца прадуктам не сістэмна-лагічнай, а духоўнай інтэрпрэтацыі свету, сродкам не аб'ектывізацыі, а больш тыпізацыі рэчаіснасці, вынікам яскрава індывідуалізаванага акта яе пазнання, і таму абавязкова арыгінальным, дасціпным, а нярэдка і парадаксальным, які не можа быць правераны шляхам лагічных разважанняў, а толькі “перажыты” ды на г.п.²¹ Аднак усе гэтыя характарыстыкі ўласцівыя не ўсім без выключэння выказванням афарыстычнай семантыкі (як лінгвістычнай катэгорыі), а пераважна толькі пэўным іх жанрава-маўленчым разнавіднасцям – перш за ўсё літаратурна-філасофскім ці літаратурна-мастацкім і/або фальклорным афарызмам, якія маюць даўнюю традыцыю жанру і вельмі багатыя на яго выдатныя ўзоры.

Ужыванне афарыстычных выказванняў у мове навукі, у сваю чаргу, мае не менш даўнюю (з улікам, зразумела, гісторыі развіцця протанавуковых ведаў), хача і не такую багатую, жанравую традыцыю. Дастаткова згадаць, напрыклад, што сам тэрмін “афарызм” узнік менавіта ў галіне навукі для азначэння навуковых фармулёвак абагульненага зместу (і, дарэчы, да сённяшняга дня захаваў у адным з сваіх значэнняў першапачатковы сэнс²²), а ў афарыстыцы існуе цэлы накірунак адпаведнага вывучэння афарызма²³, дзе звяртаецца ўвага яшчэ і на такія магчымыя ўласцівасці зместу апошняга, як праўдзівасны характар суджэння, адлюстраванне аб'ектыўна існуючых сувязей паміж рэаліямі, выяўленне гэтых сувязей не наўздагад, а ў выніку пэўных разважанняў, не на падставе толькі ўласнага перцептыўнага вопыту ці асабістых жыццёвых

²¹ Параўн.: Энштейн М.Н. Афористика // Литературный энциклопедический словарь. Москва. 1987. С. 43–44.

²² Параўн.: Mautner F.H. Maxim(e)s, Sentences, Fragmente, Aphorismen // Actes du IV-e Congrès de l'Association internationale de littérature comparée (Fribourg 1964) / Réd. par François Jost. The Hague / Paris. 1966. II. Termes et notions littéraires: imitation, influence, originalité. S. 812–819.

²³ Гл.: Fußhoeller L. Die metaphysischen Grundlagen des aphoristischen Denkens. Köln. 1953; Krüger H. Studien über den Aphorismus als philosophische Form. Frankfurt a.M.. 1956; Margolius H. Zur Philosophie des Aphorismus // Proceedings of the XIIIth International Congress of Philosophy. 5 (1961). S. 355–362; Margolius H. On the Uses of Aphorisms in Ethics // The Educational Forum. 28 (1963). S. 79–85; Margolius H. Values of Life. Essays and Notes. (Pandanus Press Miami) Florida, 1971.

поглядаў, а зыходзячы з агульнаначалавечых ведаў і практыкі, і на г.п. Таму само па сабе выкарыстанне тэрміна “афарызм” у адносінах да фармулёвак навуковых законаў рэчаіснасці таксама не павінна выклікаць прэрэчанняў, як не выклікае іх адпаведнае азначэнне яе звычайных (данавуковых) законаў, фармулёўкі якіх спантанна ствараюцца ў маўленні або ўзнаўляюцца, пераважна ў якасці прыказак ці прымавак.

Такім чынам, усе афарыстычныя выказванні – навукова-тэарэтычныя законы трэба адносіць да т.зв. “номалагічных” выказванняў (гэсп. сцвярджэнняў аб законах), да якіх таксама адносяцца і афарызмы – эмпірычныя, альбо фенаменалагічныя, законы. Усе астатнія афарыстычныя выказванні, акрамя лагічных і семантычных парадоксаў, калі апошнія ўзнікаюць у навуковых тэорыях, з’яўляюцца “неномалагічнымі”.